

הרב יוסף גבריאל בקהופר
ראש כולל גובל
יחושע כלב ברודי
תלמיד בישיבה

הערות וחידושים בריש מסכת פסחים

כתוב במשנה "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר", ופירש רש"י ז"ל "שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא". ומשמע בפשוט מדברי רש"י מדאורייתא צריך בדיקה. והקשה התוס' עליו שהגמרא בדף ו: אומרת "הבודק צריך שיבטל" וגם אנו יודעים שבביטול בעלמא סגי, אם כן מדאורייתא למה צריך בדיקה כלל? לכן הר"י מפרש אף על פי שמדאורייתא בביטול סגי, החמירו החכמים לבדוק ולבערו שלא יבא לאכלו. אבל צריך ליישב דברי רש"י. הר"ן כתב שמדאורייתא או בביטול או בבדיקה סגי, (ומביא ראיה מגמרא דף ז: שהביא פסוק מן התורה ללמד אור הנר צריך לבדיקה) אבל הצריכו החכמים לעשות שניהם שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עלי' ונמצא עובר בבל יראה ובל ימצא, אבל נראה לי שזה דוחק קצת. כתוב בגמרא דף ד: "כיון דבדיקת חמץ מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה" הגמרא כתבה במפורש שבדיקה דין מדרבנן, והדרא קושיא לדוכתיה, (וראה מה שכתב הפני יהושע על זה) לכך נראה לפרש כפירוש הרע"ב. כתב "ואע"ג דבביטול בעלמא סגי חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיה וימלך על ביטולו ויחשב עליה לאכלה ויעבור עליה בבל יראה ובל ימצא, ובזה כתב רש"י "שלא יעבור" שבדיקה רק תיקון מדרבנן לחתרוק מבל יראה ובל ימצא.

ובגד דין ביטול נאמרו שלשה דברים. א. הר"ן כתב ז"ל: " שאין ביטול מטעם הפקר ממש שהפקר צריך שלשה" ויש עוד קושיות עיין שם. ומפרש שחמץ שאני שאינו ברשותו אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, ומש"ה בגילוי דעת שלא ניחא ליה דליהוי זכותיה בגויה כלל סגי. ב. המרדכי כתב שביטול מדין הפקר ממש

שכל זמן שאינו ברשותו אינו עובר בבל יראה ובל ימצא. ג. הרמב"ם כתב (הלכות חמץ ומצה פרק ב הלכה ב) "מה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל". כלומר לאו מדין הפקר, אבל שאין ברשותו חמץ כלל, כמאן דליתיה ועיין הגהות מיימוניות).

וראיתי בחתם סופר שכתב שדעת הר"ב היא שצריך בדיקה מדרבנן שאנו חוששים שימצא גלוסקא יפה ויהיה דעתיה עליה "ויזכה מן ההפקר", ועוד כתב שגם זה דעת רש"י ז"ל.

ודבריו טעונים ביאור דהרי אינו יכול לזכות בחמץ שאינו שלו בפסח, ולפי הרע"ב שהחשש "שיחשוב עליה וימלך על ביטולו", א' שאפשר שאם הביטול משום הפקר אינו אלא רק דרך אחד לחזור בביטול, וזה לזכות בו להיות ברשותו, וזה אי אפשר, וגם רש"י (ד' מפרש שביטול מדין תשביתו, ולא כתיב תשביתו ולא כתיב תבערו ותשבתה בלב היא השבתה", ולא נזכר הפקר כלל. לכך נראה שרש"י סובר כהרמב"ם שביטול מדין תשבות שמפקיע החשיבות מהחמץ, לכך הצריכו חכמים הבדיקה לפי שהם חוששים שימצא גלוסקא יפיפה ויחשוב עליה, כלומר שאפילו אם אין לו דעת לאכלו אבל דעתו הוא שזה חמץ ויחזור לביטולו. לכך הצריכו בדיקה חזב ברור.

אבל עוד יש להבין באיזה אופן הבדיקה תעזור. מהרע"ב משמע שהבדיקה היא רק כדי שלא ימצא חמץ אבל אם ימצא אפשר שהוא יחזור מביטולו. אחר כך מצאתי בשפת אמת שכתב שאם לא יעשה הבדיקה רק הביטול ואז ימצא חמץ ויחשוב עליה "ומחשבה ודיבור מוציא מיד מחשבה ודיבור". אבל אם הוא יעשה את הבדיקה גם כן ואז ימצא חמץ אי אפשר לחזור על הביטול הראשון כיון שהביטול היה "מחשבה ניכרת מתוך מעשיו שהרי בדק כל הנמצא". והוא כתב שגם הרע"ב פירש כן יע"ש.

דף ד. בעו מיניה מרב נתמן בר יצחק המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר וכו'. ברש"י כתוב בצד ראשון (על המשכיר דחמירא ידידיה הוא) "החמץ שבבית שלו הוא" משמע מפירושו שכיון שהחמץ

שלו ממילא הוא יעבור בבל יראה ובל ימצא לכן חל החיוב עליו. וקשה דא"כ פשיטא דעל המשכיר לבדוק? ובספר "קובץ שיעורים" להרב ר' אלחנן וסדרמן כתב לתרץ שיטת רש"י לפמ"ש הגר"א דעל חמץ ישראל הכל עוברין עליו בבל יראה, אלא דחיוב הבדיקה רמי על הבעלים קודם איש אחר וה"נ על המשכיר לבדוק או דלמא יש חיוב על הבעל קודם כל אדם רק ברשותיה והכא ברשות המוכר קאי. בתוס' כתוב "מפרש ר"י דחמירא ידידיה וחל עליו חיוב בדיקה שעה אחת קודם השכירה ובר"פ מפרש שהגמרא בעי לידע על מי חל חיוב הבדיקה משום דאתי למיכל מיניה וקא מיבעי ליה הכי כיון דחל חיוב הבדיקה על המשכיר שעה אחת תו לא פקע או דלמא כיון דשכרה פקע מיניה חיוב וחל על השוכר דכשם שהבית בא ליד השוכר כך בא החיוב (ועיין בקובץ שיעורים).

רש"י ד"ה חובת הדר. כתב "אבל הכא בדיקת חמץ דרבנן דאי משום בל יראה ובל ימצא..." וכתב רש"ש על זה וז"ל: דאי הוה דאורייתא שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא ודאי דהיה על המשכיר לבדוק מפני שהוא עובר כיון דחמירא ידידיה הוא, כיון דהבדיקה אינה אלא מדרבנן מ"ט תקנוה אי משום חששא דבל יראה כמש"כ הר"ן בתחילה דחששו דשמא לא יוציאורו מלבן לגמרי ולכן על המשכיר או דלמא יבוא לאכלו כדעת הראשונים ולכן על השוכר שהחמץ ישאר אצלר" ועיין שם.

ויש להקשות על זה כי לפי שיטת רש"י הבדיקה מטעם שלא יחזור על ביטולו, וא"כ איך יש ספק בגמרא על זה? שאפשר שהטעם משום שמא יאכלו, לפי רש"י אין אנו חוששין לזה. ועוד דהגמרא מסיק שאם המפתחות ביד הסוחר עליו לבדוק, וזה אינה שכיון שטעם הבדיקה שלא יחזור על ביטולו, א"כ כיון שהחמירא של המשכיר אין השוכר עובר בבל יראה כמש"כ בגמרא לקמן ה: "שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" א"כ למה יש חיוב על השוכר לבדוק החמץ של המשכיר? (ועיין בספר ברכת אברהם).

חלה עליו ולכן על המשכיר לבדוק. והב"ח סבר שאפילו אם רק יש לו מפתחות כיוון שכונתו לקנות את הבית הרי זה כאילו הבית כבר ברשותו ולא דמי למי שהופקדו המפתחות אצלו שאין כונתו לקנות. ובאופן זה יש גם לתרץ שיטת רש"י שכתב וז"ל: מסירת מפתח הוא קנין השכירות, עכ"ל. והתוס' הקשה עליו וז"ל: אין מסירת מפתח קנין שכירות כדאיתא במרחבה (ב"ק ע"ט.) כשם שקרקע נקנית בכסף בשטר ובחוקה כך שכירות נמנית וכו' ולא אמרינן דמהני מסירת מפתח וכו', עכ"ל. ולפי מה שכתבתי לפרש הב"ח יש לתרץ רש"י, שדעת רש"י לא שזה קנין גמור, אלא כיון שהמפתח בידו וכונתו לקנותו הרי כאילו כבר ברשותו. והפני יהושע כתב וז"ל: שאין שום אחד מהם רוצה לחזור ולבטל השכירות אלא לקיים, עכ"ל, ועיין שם.

שם רש"י ד"ה בארבעה עשר הערוך השולחן כתב לדייק מדברי רש"י וז"ל, "והכונה ששכר ב"ד בבוקר דאילו שכרו בלילה אף באמצע אע"ז דחובת הבדיקה על המשכיר וכ"ש שבתחילת הלילה היתה ברשותו לגמרי מ"מ לא היינו אומרים דחוקתו בידו כשאינו בכאן דאולי לא היה מהאזיאם וסבר לבדוק בלילה וכשהשכירות ומסר המפתח סמך על השוכר ולכן בלא שאלה מחויב השוכר לבדוק ולכן פירש רש"י שהשכיר ב"ד שחריט עכ"ל. ויש להקשות בד"ה מאי טעמא נאמנין כתב וז"ל, ואפילו הוא עם הארץ לשאר דברים חבר הוא לענין בדיקה דהכל זריזים עכ"ל. משמעו הלשון דהכל זריזים כלומר זריזים לבדוק בתחילת הערב, ועוד הגמרא בעמוד ב' הביאה ראייה שחתנא סבר הכל חברים אצל בדיקת חמץ מחבר שמת והנית מגורה מליאה פירות אפילו הן בני יומן הרי הן בחוקת מתוקנים, משמע שחבר מזדרז לתקן הפירות מיד אחר הקצירה, וזה קשה לפי הערוך השולחן, ויש לתרץ שהטעם שהפירות בחזקת מתוקנים לא משום שזוקא החבר מזדרז לתקנם אלא הזמן של התפרשה הוא משעת קצירה עד שמביאים לבינו, ובחבר יש חזקה שהוא מתקן אותם כיוון שהם בבינו והזמן עבר, כמו כן בדיקה דהכל חברים אצלה, והמן בדיקה הוא מתחילת ליל י"ד, אז רק בבוקר כיון דהזמן עבר יש חזקה שהוא בדק אבל ברוב לילה דהזמן לא עבר אין כאן

ויש לפרש שהמקשן ידע שסיבת חיוב הבדיקה משום בל יראה אבל צריך לידע על מי חל החיוב כלומר על בעל החמץ או על מי שדר בו. למשל, הגע עצמך, מי שיצא מבית הכיסא ונטל ידיו לאשר יצר ואז רוצה לאכול לחם צריך ליטול ידיו עוד פעם, מדוע, והלא הוא נטל ידיו, אבל הענין הוא שתקנת רבנו ליטול ידיו לאכילה ולכן צריך ליטול ידיו אע"פ שסיבת התקנה אינה כאן, גם כן הכא אע"פ שסיבת התקנה בשביל ב"י אף על פי כן אינו דנים על זה, אלא על מי שיש לו שייכות לבדיקה, על בעל החמץ או על מי שדר שם.

שם, אם עד שלא מסר לו מפתחות: הרי"ן כתב שיש קנין שכירות לפני מסירת מפתחות וז"ל: ונהי דהשוכר קנאו אפ"ה כיון שהבית של המשכיר והחמץ שלו ועודיין הבית מעוכב אצלו שאין השוכר נכנס שם מפני שהמפתחות בידו של משכיר על המשכיר לבדוק ואם מסר לו מפתח קודם י"ד כיון שקנאו כדינו ובידו להיות יוצא ונכנס על השוכר לבדוק עכ"ל הרי"ן. ולכאורה הפשט הוא לפי הרי"ן שצריך תורתו לטיבותא, וזה קנין ומפתחות בידו ובלוי אחד מתוך אז על המשכיר לבדוק, אם יש לו רק מפתחות הוי כאילו הפקידו אצלו מפתח ואין עליו לבדוק אלא על המשכיר.

החק יעקב כתב וז"ל, אכן שיטת התוס' בזה דמירי אף בשלא החזיק בו ומ"מ כיון שרוצה לקנותו ובידו המפתח עליו מוטל לבדוק והיכי שאין בידו המפתח אף שקנאו על המשכיר לבדוק עכ"ל. אבל הב"ח כתב וז"ל בדברי ר"י שכתבו בתוס' בשמו וז"ל דהכא שמסר לו המפתח ולא החזיק וכו' דמשמע הא אם כבר החזיק על השוכר לבדוק אע"פ שלא נמסר לו המפתח, עכ"ל.

ונראה שיש להבין את המתלוקת בצורה הזאת. תוס' ר"פ כתב וז"ל: וכא דאקנייה קנין גמור ואפילו הכי חל חיוב הבדיקה במי שהמפתח בידו כשחל ארבעה עשר לפי דחויב הבדיקה תלוי במסירת המפתח דהא אינו יכול לילך וליכנס לבית בלא מפתח עכ"ל. הח"י מפרש תוס' גם באופן זה. והפשט הוא שהבדיקה מטעם שמא יאכל ולפי שיטת תוס' עיין מה שכתבתי על המשנה) ולכן אפילו אם השוכר אקנייה קנין גמור אפילו הכי אינו יכול לילך ולהכנס, התקנה לא

חזר יוסף גבריא בקחופי
ראש מלל נובל
יחושע כלב ברוזי
תלמיד הישיבה

בענין חמצו של ישראל ברשות נכרי וחמצו של
נכרי ברשות ישראל (ה:1-).

מדברי הרמב"ם בפרק ד' מהלכות חמץ ומצה הלכה א' נראה שפוסק בסוגייתנו שתחנתן חמצו לנכרי עובר בכל יראה ובל ימצא. ועיינו שם במגיד משנה שלמרות שאין זה מפורש בסוגיין, יש ללמוד שכן הדבר מקל וחומר) ברם במכילתא ילפינן מיעוט מתיבת "בתיכם" שאם חמצו של ישראל נמצא אצל נכרי אינו עובר בכל יראה ובל ימצא. הדמב"ן שם במירושו על התורה וכאן בחידושי סבירא ליה כמכילתא, ויש לעיין ביסוד מתלוקת הסוגיות ודראשונים בזה.

והנראה בזה הוא, שבהכרח לרמב"ם אזלינן באיסורא דבל יראה ובל ימצא בתר הבעלות על החמץ, ואילו לרמב"ן אזלינן נמי בתר הדרשות של החמץ. והיינו הך חילוקא דמצין בתקדש, שכשאוחד גזל פרת חבירו זה וזה אינם יכולים לחקדישה, זה לפי שאינה שלגוזה לפי שאינה ברשותו.

והכסף משנה שם ביאר שמכיון שכתוב בבתיכם שומעים אנו מזה שכל מקום שישאל מניח חמצו נקרא ביתו, אך מקור זה (מלבד מה שקשה היכן מצא הך גזירת הכתוב) לא יעלה לנו ארוכה, כי אנתו רוצים לתלות את האיסור לפי שיטת הרמב"ם בבעלות על החמץ מבלי לקשר את האיסור לבעלות תבית. האוד שמח על אתר מביא את דרשת המכילתא בצורה אחרת. שלא בא המכילתא למעט חמצו של ישראל ברשות נכרי כ"א שהיות ועיקר האיסור שעליו נעש האדם בדרת הוא אכילת חמץ בפסח, על כרחך איסור בל יראה ובל ימצא הוא מעין פ"ג מסביב לאיסור זה. א"כ כשנמצא חמצו של

חזקה שהוא בדם. ועיינו באבן האזל הלכות מעשר פרק י' הלכה ב' מה שכתב בזה לפרש שיטת הרמב"ם בזה.

ו. אמר רבא גזירה שמא ימצא... כתב רש"י וד"ה ודעתיה עליה חשובה היא בעיניו וחסי עליה לשודפה, עכ"ל. ובאור דבריו, שכשהוא בודק לחמץ יש רגלים לדבר שהוא אינו רוצה את החמץ וממילא הוא מבטל (מתחשבתו נכרת מתוך מעשיו) כל החמץ, אפילו גלוסקא יפה אבל חוששים שאם ימצא גלוסקא יפה יחוס לחזור כיון שיש מחשבה אבל אם הוא מבטל בדוקא אז אי אפשר לחזור כיון שיש מחשבה ומעשה ועיינו שפת אמת במשנהו. והתוס' הקשה עליו מאי פריך כי משכחת ליה נבטליה האי פי' ודעתיה עילוייה שחס עליה לבטלה והמחש"א פירש דאותו רגע שחס עליה לשודפה חס עליה לבטלה, ויש לתרץ שלפ"ה יש שלושה סוגי דעת, 1. שהוא חושב על החמץ ורוצה אותו. 2. שהוא רוצה לשודפו. 3. אין לו דעת בפועל על מה הוא צריך לעשות. לפי זה יש לומר שכשהוא ימצא חמץ אין לו דעת בפועל. וזה שכתב רש"י חס עליה לשודפו, אבל לבטל אין חוששין כיון שהוא מבטל בזמן שהוא בדם ולכן הקשו בגמרא וכי משכחת ליה ליבטליה, כדי שא"א לחזור על הביטול הראשון. ועיינו מה שכתב הפני יהושע על זה.

ישראל אצל נכרי, הרי שוב אין חשש שמא יבוא לאוכלו, וממילא ליכא בזה בל יראה ובל ימצא.

הרב המגיד שם בה"ג מביא שיש אומרים שאף אם קבל ישראל אחריות על חמצו של נכרי שנמצא ברשותו מכל מקום אם ייחד לו בית פטור הוא מבל יראה ובל ימצא. שיטה זאת תואמת היטב את שיטת הרמב"ן דלא סגי בבעלות - דהיינו הכא האחריות - כ"א דבעינן נמי רשות לעבור בבל יראה ובל ימצא, והרי כאן שייחד הישראל לנכרי את ביתו, שוב לא חשוב החמץ דנמצא ברשות הישראל. וכן איתא ברמב"ן על התורה שם. בהגהותיו שם כתב הרה"ג רח"ד שעוועל זצ"ל שהרמב"ם ורש"י ס"ל דדוקא כשלא קיבל הישראל אחריות על חמץ הנכרי מהני ייחד לו בית לפוטרו מאיסור בל יראה ובל ימצא, ובעז"ה לקמן נחזור לבדוק אם הנחה זאת נכונה היא.

והנה לשון הרמב"ם כאן הוא כך: "גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קבל ישראל אחריות שאם אבד או נגנב ישלם לו דמיו הרי זה חייב לבערו, הואיל וקיבל עליו אחריות נעשה כשלו". ומהרישא דלישנא דהרמב"ם משמע שדוקא בקיבל הישראל על עצמו אחריות של שומר שכר כלפי החמץ מתחייב בבל יראה ובל ימצא, אולם בהגהות מיימוניות שם הביא מן הטור: "דאפילו אם הוא שומר חנם עליו חייב לבער", ע"ש. והסמ"ג כתב כרבינו. "ואם אמנם נקבל הבנה זו ברמב"ם". ע"ב פשר דברי הרמב"ם הוא דס"ל לרמב"ם דאמנם בבעלות סגיא להתחייב בבל יראה ובל ימצא - אולם בעלות זאת צריכה, במקום שהיא מתבטאת באחריות, להיות שייכות ישירה לתפצא של החמץ, ולא שייכות של אפשרות להתחייב בתשלומין מחמת התפץ. והך חילוקא היינו הך חילוקא בין שומר חנם לשומר שכר. דשומר שכר מתחייב בגניבה ואבידה על אף שלא פשע. ובהכרח היינו משום שיש לו קניני אחריות בחמץ. אכן שומר חנם אינו מתחייב על הנעשה לחפץ, וחייב לשלם רק היכן שפשע. וא"כ תשלומיו - שהמה פועל יוצא מסוג שייכותו לחפץ - אינם נובעים מן החפץ אלא מאחריותו על גופו הוא, ממדרגות שמירתו, וע"כ אין לו קנינים כלל בגוף החפץ, אף גם קניני אחריות, ולא שייך שיתחייב, אם כן, בבל יראה ובל ימצא.

אולם הטור סבירא ליה דאחרי ככלות הכל, סוף כל סוף חייב השומר חנם תלוי בחפץ ובשמירתו עליו, וסגי בהכי להתחייב בבל יראה ובל ימצא בחמץ בפסח.

אלא שאחרי שובנו ניחמנו בכל זה, ואחרי דקדוק לשון הרמב"ם הדק היטב הסקנו שגם הרמב"ם מודה ששומר חנם על חמץ של נכרי עובר בבל יראה ובל ימצא, ומה שכתב הרמב"ם "שאם אבד או נגנב" רצונו לומר שעקב פשיעתו של השומר נגנב או נאבד, וחילא דידן ממקרא מלא שדיבר ספר האגור בסימן תש"א, וז"ל: "אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו, ולא שנא אם הוא בביתו או בכל מקום ברשותו, חייב לבער", וכתב בה"ג דוקא שחייב בגניבה ואבידה. והרמב"ם כתב אפילו היה שומר חנם ואינו חייב אלא בפשיעה, אפילו הכי חייב לבער, ולזה הסכים הרא"ש, ובהגהות הגר"מ הרש"ל זצ"ל שם הביא: "נוסתת רבנו בטור בג' ספרים הישנים, ורמז ע"ז בב"ת, ועיין בית יוסף שם, בה"ג סימן לז"א רמב"ם ד' ג'. " ובאמת יש לפקפק טובא במכוון הבה"ג בלשונו, שהזכיר שם פשיעה בפירוש, ויש מקום לפרשו נמי ע"ד הרמב"ם דמיירי בשומר חנם, וצ"ע.

וברא"ש כאן הביא דפליגי הר"י המחייב אף שומר חנם בבל יראה ובל ימצא, והבה"ג דס"ל דדוקא שומר שכר מתחייב בשו"ת אבני נזר הלכות פסח סימן שע"ו דייק ברא"ש גופיה שס"ל כבה"ג שישנם דיני וגדרי שמירה אף כשהמפקיד הוא נכרי, אכן בלשון הבה"ג והרמב"ם מצאנו שמצריכים קבלת שמירה מטעם הישראל. וי"ל דפליגי וסבירי דאין דיני וגדרי שמירה חלין ממילא בין הנכרי המפקיד והישראל הנפקד אא"כ פירשו כך להדיא.

ונראה שבזה פליגי, דהשיטות הסוברות דסגי בשמירת שומר חנם להתחייב בבל יראה ובל ימצא הם המה השיטות הסוברות דאין דיני וגדרי שמירה חלים בין ישראל ונכרי כ"א בקבלה מפורשת. ברם כשקיבל על עצמו הישראל אפילו שמירת שומר חנם גרידא, בכך משתעבד הוא לנכרי, וסגי בהכי להתחייב בבל יראה ובל ימצא, ואילו השיטות הסוברות שרק בשמירת שומר שכר מתחייב הישראל בבל יראה ובל ימצא סוברות שדיני וגדרי שמירה חלים בין הישראל

